

Mikuláš Dohnány: Dumy

EUBICA SOMOLAYOVÁ, Ústav slovenskej literatúry SAV, Bratislava

Tvorba Mikuláša Dohnányho (1826 – 1852) predstavuje v dejinách slovenskej literatúry dôležitý vývinový článok, jeden z umelecky najrôznozodnejších príspevkov k slovenskému literárnemu romantizmu. Dohnány patrí medzi príslušníkov romantickej generácie, ktorí vzišli z levočského okruhu autorov výrazne ovplyvneného pôsobením J. Francisciho. V jeho textoch preto nachádzame všetky kľúčové motívy, ktoré tento okruh autorov, resp. túto romantickú školu charakterizujú.

Už počas Dohnányho života vyšli samostatne dve z jeho diel: *Podmanínovci* (1848) a *História povstania slovenského z roku 1848* (1850). Časť jeho tvorby bola publikovaná v dobových periodikách, časť diela, predovšetkým jeho básne, však zostala v rukopisoch, prípadne v rukopisných študentských zábavníkoch až do roku 1968, keď Rudolf Chmel zostavil prvý knižný výber z diela Mikuláša Dohnányho.

Improvizované, nedokončené dielo tohto autora zahŕňa sčasti v dobovom kontexte konvenčne pôsobiace básne poplatné estetickým požiadavkám slovenskej romantickej školy, ale aj ozveny romantického individualizmu či byronizmu. Už Jaroslav Vlček v tejto súvislosti konštatuje, že „pravým svetom Dohnányho boli hlboké idey, búrne city, veľké obrazy zádumčivej poézie modernej“.¹ Hovorí o ňom ako o „najhlbšom“ z užšieho kruhu slovenských romantikov v pravom slova zmysle (okrem Dohnányho sem zaraďuje Viliama Paulínyho-Tótha a Sama Bohdana Hroboňa).² Štefan Krčméry ho dokonca nazval „írečitým byronistom“.³

Romantickým individualizmom inšpirované texty s nepokojným, búrlivým a okolitým svetom nepochopeným lyrickým subjektom sú predovšetkým básne *Improvizácia* a *Sen*. Prvá z nich bola publikovaná v roku 1846 a odkazuje na rovnomennú časť Mickiewiczových *Dziadov*, konkrétne na druhú scénu 3. časti. Dohnányho báseň *Improvizácia* charakterizuje romantická exaltovanosť v podobe množstva zvolaní a imperatívov. Organizujúcim činiteľom je lyrický subjekt, ktorý prechádza procesom emancipácie, sebauvedomovania či sebadefinovania a transcendovania v intenciách romantického titanizmu:

*Duch môj! Duch môj! ty ohnisko sveta!
Ako sa v tebe celý odbleskuje,*

¹ VLČEK, Jaroslav: Romantikovia. In: *Dejiny literatúry slovenskej*. Turčiansky Sv. Martin : Matica slovenská, 1933, s. 190.

² VLČEK, Jaroslav: Romantikovia. In: *Dejiny literatúry slovenskej*. Turčiansky Sv. Martin: Matica slovenská, 1933, s. 183.

³ KRČMÉRY, Štefan: O Byronovom Manfredovi a jeho slovenskom preklade. In: *Výber z diela IV*. Bratislava : Slovenské vydavateľstvo krásnej literatúry, 1955, s. 318.

*tvoje krídlo po výšinách lieta
a v duši krása svetov sa maľuje!*

Aktualizuje romantickú predstavu krajiny-duše a vytvára paralelu nezdolateľných prírodných úkazov živlov, ktoré pôsobia mimo dosahu ľudskej civilizácie a nepokojnej duše romantického nestabilného subjektu s jeho nekontrolovateľnou dynamikou:

*Vietor a víchricu,
hrom a blýskavicu
v sebe prechovávaš –
v zbúrenom mori,
v iskriacej zori
zaľúbenie mávaš!*

Podobne je koncipovaný i lyrický subjekt v básni *Sen*, podľa R. Chmela z roku 1850, najneskôr zo začiatku 1851. Za básňou sa nachádza list, adresovaný pravdepodobne Emílii Jurkovičovej, Hurbanovej švagrinej, ku ktorej Dohnány prechovával lásku – neopätovanú, a preto platonickú. Autor sa prostredníctvom dvoch mott, ktoré túto báseň uvádzajú, odvoláva na ďalšiu dobovú básnickú inšpiráciu a autoritu, na Janka Kráľa. Lyrický subjekt, nepokojného a nespokojného mládenca, môžeme považovať za autoštylizáciu básnika. „Divný Mikuláš“ veľmi intenzívne pripomína „divného Janka“: pochádza zo šľachtickej rodiny, ale najradšej trávi dlhé hodiny osamote, medituje uprostred prírody.⁴ Samota sa tak mení na izoláciu, údiv okolia na trvalé nepochopenie:

*Doma celé dni slova neprerečie,
zo spolkov, zábav on do hôr utečie –
mať vzdychá, plače, pomôcť si nemôže.
Prečo ten šuhaj do hájov chodieval,
či tam na dobré, či na zlé myslel?*⁵

Sekvencia vykresľujúca komplikovaný lyrický subjekt aj s jeho snami je rámcovaná scénou rozprávania sna blízkej žene, potenciálnej partnerke. Prerozprávajú sen sa potom pomerne mechanickými prestrihmi („*Vtom sa divadlo videnia zmenilo...*“) člení na niekoľko sekvencií: obrazy slávnej minulosti Slovanov, návrat samotárskeho syna do rodiny a jeho zvestovanie veľkej budúcnosti národa, nepochopenie a opätovná izolácia, apokalyptická vízia boja a zadumaný mladík uprostred bojiska a napokon záverečná sekvencia s ľúbostným podtónom, končiaca vyzvaním nenaplnenej, platonickej lásky a následným svitaním.

⁴Dohnány v liste Ondrejovi Holkovi 6. marca 1851 píše: „mňa samota nezabíja. Ja samotu hľadám, v hlučnej spoločnosti útechy nenachádzajúc“ (*Listy a denníky Mikuláša Dohnányho*. Ed. Rudolf Chmel. Martin : Matica Slovenská, 1971, s. 45).

⁵DOHNÁNY, Mikuláš: *Sen*. In: *Listy a denníky Mikuláša Dohnányho*. Ed. Rudolf Chmel. Martin : Matica slovenská, 1971, s. 120.

Štylizácia Mikuláša Dohnányho ako romantického individualistu je však len jednou z jeho polôh a podobô písania. Časovo takmer súbežne s týmito romanticky exaltovanými textami totiž zároveň vznikali aj básne, ktoré už v sebe nesú zárodky, ale aj širšie koncipované idey Dohnányho smerovania k mesianizmu. Nejde teda o časovo následné etapy tvorby, o ktorých by sme mohli hovoriť v zmysle autorského vývinu, ale o akési paralelne sa rozvíjajúce koncepcie v istom zmysle rozštiepenej osobnosti.

Jednou z prvých ukážok tohto smerovania je báseň *Slovo* z roku 1846. Nachádzame v nej jeden z konštitutívnych znakov romantického mesianizmu: motív predestinácie Slovanov, ich dejinnej úlohy obrodíť ľudstvo prostredníctvom duchovného princípu. V básni sa objavuje motív očakávania veľkej dejinnej zmeny – príchodu historickej epochy slova, pričom nositeľmi tohto obrodzenia majú byť Slovania:

*Slovania, nové sveta pokolenie,
od tvoriaceho slova sa voláte,
vy jeho silu, nebeské nadšenie,
najhlbšie v duši a mysli poznáte,
poznáte jeho svetytvoriacu moc
a v ňom je naša silná viera, pomoc!*

*Zvestujte svetu večnú jeho vládu.
No na vás čaká, po vás sa obzerá,
roztopte tvrdé, chladné prsia z ľadu,
až vás ožiari svätá slova viera!⁶*

Ako je z vyššie uvedeného zrejmé, tento motív považovaný za jeden zo signifikantných signálov mesianistických predstáv v rámci slovenského romantizmu sa v rozvinutej podobe objavuje v tvorbe Mikuláša Dohnányho niekoľko rokov pred revolúciou 1848 – 1849.⁷ Túto skutočnosť považujeme za jeden z mnohých argumentov v diskusii o genéze slovenského mesianizmu, ktorý nemožno vnímať výlučne ako dôsledok porevolučnej depresie či ako myšlienkový koncept importovaný z Poľska.

Uvedený okruh Dohnányho textov rozširuje i báseň *Zakliata krajina*. Dobšinský ju zmieňuje už v rukopisnej práci *MLádež slovenská* v Levoči v prehľade o ročníku 1844 – 1845, z čoho môžeme usúdiť, že vznikla najneskôr v roku 1845. Zaujímavá je predovšetkým uplatnením rozvinutého motívu zakliatej krajiny, ktorý predstavuje jeden z ustálených motívov charakteristických pre tvorbu autorov tzv. levočskej školy. Pôvodne rozprávkový motív tu predstavuje alegorickú krajinu „skamenelých ľudí“:

⁶ DOHNÁNY, Mikuláš: *Slovo*. In: *Dumy*. Ed. Rudolf Chmel. Bratislava : Tatran, 1968, s. 64.

⁷ Dohnányho megalomanské vízie budúcnosti Slovanov sa neskôr ešte stupňujú a 18. mája 1850 si do denníka zapisuje: „Moje myšlienky sú už teraz ustálené, už viem a vidím s istotou, že sa loď naša odtrhla od brehov a rieka života slovanského nás schytila... teraz už nie len pád so mnou, už teraz vidím iba široké more pred sebou – a tam za ním Himaláje večné slovanského šťastia! Na tie Himaláje prídu iba naši synovia, ale pod ne, hej, pod ne dostavíme sa aj my...“ (*Listy a denníky Mikuláša Dohnányho*. Ed. Rudolf Chmel. Martin : Matica Slovenská, 1971, s. 93).

*Široké, pusté a ohromné pole
od mora k moru sa tiahne, rozkladá.
Ak' v cintoríne kopce sú tu holé.
Taká je pustá bez kvetu záhrada.
A v tej puste ohromnej krajine
od tisíc rokov tmavá noc panuje.
Len keď zahrmí, zablysne v doline,
ľudí a hroby smutne osvecuje.
To kraj zakliaty, skamenelí ľudia,
tu zlí duchovia a mátohy blúdia.⁸*

Krajina aj s jej obyvateľstvom teda balansuje medzi životom a smrťou, strata duše spôsobila dočasné bezvedomie, zobrazované často ako driemanie, spánok s príznakmi hibernácie (zrieknutie sa života a prečkanie zlých podmienok v mene budúcej existencie). Idea predestinácie Slovanov, ich exkluzivity a priam božieho vyvolenia je prítomná v metafore blesku ako božieho ducha, svätého ohňa, smerujúceho k Slovanom. Prispieva k odkliatiu krajiny, ktoré završuje profetický starec. Vystupuje z hrobu a vykupuje Slovanov od večnej kliatby prostredníctvom zmŕtvychvstania:

*S tichou modlitbou začne kropiť hroby
a kde pokropil, sotva krok urobí –
už von stávajú zo spania večného
ľudia zakliati, von z hrobu tmavého.⁹*

Ak by sme zotrvali v romantickej predstave krajiny ako duše, tak zakliata krajina je alegóriou slovenskej duše bez božej iskry, umŕtvenej duše bez vlastnej identity, bez možnosti realizovať sa prostredníctvom „slova“. Potenciál ohromnej sily schopnej zabezpečiť vykúpenie tak vyplýva zo spojenia nekonečnej božej múdrosti s múdrosťou predkov, reprezentovanej starcom.

Posledným textom, ktorému sa v prehľade vývinovo zaujímavých motívov Dohnányho tvorby budeme venovať, je báseň *Syn Tatier* z roku 1846. Podobne ako v prípade Bottovho „svetského víťaza“ ide pri „synovi Tatier“ o autoštylizáciu samotného básnika. Opäť v nej nachádzame odkaz na boží plán, v ktorom sa kvalita slovanskej duše prejaví vo výnimočnej dejinnej úlohe. Hoci doposiaľ bola skutočnosť božieho vyvolenia svetu utajená, lyrický subjekt anticipuje príchod limitnej situácie a premenu usporiadania sveta:

*Tajný syn Tatier! Neznámo to svetu,
čo ti Boh súdil... (...)
Máš ty dať tajné v hlbokosti duši,
slávu a veľkosť budúcich století,*

⁸ DOHNÁNY, Mikuláš: Zakliata krajina. In: *Dumy*. Ed. Rudolf Chmel. Bratislava : Tatran, 1968, s. 34.

⁹ DOHNÁNY, Mikuláš: Zakliata krajina. In: *Dumy*. Ed. Rudolf Chmel. Bratislava : Tatran, 1968, s. 35.

*svet o tom nezná, ani to netuší,
až v blesku zlatom z duše von vyletí.*¹⁰

Na ruinách dávnych civilizácií má vzniknúť ríša ducha, čo je však mimoriadne prekvapujúce, je podoba tejto ríše. Tradične totiž budúce ríše reprezentujú reformu orientovanú smerom do minulosti: rekonštrukciu mýtu dávneho zlatého veku, návrat do akejsi slovanskej Arkádie, do nedotknutej prírody a tým do pôvodného stavu, ako ho „osnoval“ Boh. Autor však celkom atypicky naznačuje urbánny charakter budúcej civilizácie („*Na zboreninách nové, krásne mestá*“).¹¹

Let vtáka, znovuzrodeného z popola, nadobúda transcendentný potenciál, otvára sa mu možnosť presiahnuť hranice tohto sveta, oslobodiť sa od materiálnosti, „predmetnosti“, pretože jeho aktivita nie je jeho autonómnym rozhodnutím, ale realizáciou božej vôle:

*Na krídlach, synak, vyleť už z popola,
pusti sa bystrým ako orol letom,
kde ťa hlas boží a duch svätý volá,
vznes sa nad dlhým a širokým svetom.*

Na základe naznačených motívov uvedených básní sme sa pokúsili načrtnúť postupujúcu a intenzifikujúcu sa tendenciu Mikuláša Dohnányho k uplatňovaniu mesianistických motívov, ideí i celých myšlienkových komplexov. Treba pritom zdôrazniť, že popri básnickej tvorbe sa Dohnány veľmi intenzívne venoval aj organizovaniu kultúrneho i všeobecnejšie verejného života, veľmi aktívne sa pokúšal zasiahnuť do dobovej „predmetnosti“. Už ako študent v Bratislave bol mimoriadne aktívny, štyri roky trávil intenzívnym štúdiom, ale aj písaním, prekladaním, zbieraním piesní pre Francisciho *Prostonárodný zábavník*. Po odchode do Levoče na študentských stretnutiach recitoval, kritizoval, interpretoval, ale aj vychovával, bol redaktorom rukopisného zábavníka Považie. Ako dôstojník sa aktívne zúčastnil revolúcie 1848 – 1849 a po revolúcii pôsobil ako redaktor Hurbanových *Slovenských pohľadov*. Podľa Oskára Čepana tento „naturelom exaltovaný romantik a mesianistický rojko [sa] chcel silou-mocou stať pragmatikom romantického činu“.¹² Postupne sa však od reálneho sveta odpútaval: „Činnosť ako jediná spojnica s reálnym svetom sa prenášala do imaginárnych priestorov hypersenzitívnej mysle. Sen sa stával skutkom a skutok sa menil v sen.“¹³ Samotný Dohnány vo svojich denníkoch a listoch pomerne často uvažoval o svojom balansovaní medzi realitou a „ideálnymi svetmi“.¹⁴

¹⁰ DOHNÁNY, Mikuláš: Syn Tatier. In: *Dumy*. Ed. Rudolf Chmel. Bratislava : Tatran, 1968, s. 57.

¹¹ DOHNÁNY, Mikuláš: Syn Tatier. In: *Dumy*. Ed. Rudolf Chmel. Bratislava : Tatran, 1968, s. 58.

¹² ČEPAN, Oskár: Vizionár praxe Mikuláš Dohnány. In: *Slovenská literatúra*, roč. 38, 1991, č. 1, s. 2.

¹³ ČEPAN, Oskár: Vizionár praxe Mikuláš Dohnány. In: *Slovenská literatúra*, roč. 38, 1991, č. 1, s. 6.

¹⁴ V liste Emílii Jurkovičovej 24. marca 1851 píše: „Moje svety sú ideálne, ale ani od prítomnej skutočnosti sa celkom odtrhnúť nechcem“ (*Listy a denníky Mikuláša Dohnányho*. Ed. Rudolf Chmel. Martin : Matica Slovenská, 1971, s. 50).

Za jeho najvýraznejšie a esteticky najpôsobivejšie dielo sa považuje básnický cyklus *Dumy*. Vyšiel v troch pokračovaniach v *Slovenských pohľadoch*, prvých dvanásť dúm ešte za Dohnányho života v roku 1851, ďalšie pod názvom *Jeho Dumy* posmrtné v roku 1852. Kým Jaroslav Vlček ich považuje za „nehotové zlomky“, ktoré ešte nestihli „dozrieť v umelecký celok“, ¹⁵ Rudolf Chmel ich vníma ako „formálne i myšlienkovito zrelé“ ¹⁶ a Ľubomír Kováčik ich hodnotí ako vrchol Dohnányho tvorby, pretože sú „filozofickou reflexiou o ľudskom a národnom živote, ale predovšetkým o kráse, láske a poézii. Najvyšším a božským princípom je láska, daná každému človeku. Poézia je proroctvom, svedectvom o kráse a útechou duše“. ¹⁷

Mnohé charakteristiky jeho rôznorodých textov, ktoré sme doteraz predostreli sa v istom zmysle uplatnili práve v tomto diele, na druhej strane však *Dumy* predstavujú aj inováciu, odlišný prístup k písaniu, ale predovšetkým ku svetu. Kým v básňach vypätého romantického individualizmu sa uplatňuje jednoznačne negativistický, pesimistický postoj voči vonkajšiemu svetu, voči predmetnej realite, omnoho komplikovanejšie je to v básňach vystavaných na pôdoryse mesianistickej motiviky. Vízia utopickkej budúcnosti Slovanov, príchod epochy duchovného princípu či vykúpenie zakliatej krajiny a sebauvedomenie bezvedomého národa síce môžu pôsobiť optimisticky, ale tento typ optimizmu so sebou vždy implicitne nesie povedomie o súčasnom neradostnom stave krajiny i národa, o stave jeho duchovného vedomia. Je to teda typické lyrické náhradné riešenie, spočítanie v únikovosti.

O to paradoxnejšie potom vyznieva skutočnosť, že básnický cyklus *Dumy* je dôkazom neuveriteľnej Dohnányho snaživosti a vôle k pozitívnemu prístupu. Je doložitelný i Dohnányho vyjadreniami v jeho literárnokritických textoch, konkrétne v kritike Sládkovičovej *Maríny* a Pejkáčovho *Skladu rozličných spevov*. Dohnány vyzdvihuje Sládkovičovu životnú vyrovnanosť a pozitívne naladenie, ktoré motivuje národ, poézia podľa neho nemá adorať bezvýchodiskosť, ale vyvolávať kladný životný pocit, poskytovať vznešené myšlienky a neobmedzovať sa na zmyslosť.

S tvorbou Andreja Sládkoviča však Dohnányho *Dumy* nespája len pozitívny postoj k svetu. Stanislav Šmatlák pri zmienke o tomto diele zdôraznil „myšlienkovú hĺbku, bohatú obraznosť i „sládkovičovskú disciplinovanosť formy““. ¹⁸ Dohnány v tomto cykle uplatnil veľmi striktnú veršovú formu, v európskom romantizme využívanú stanžu. Nie je to však tradičná oktáva, ale tzv. Spenserova stanza zložená z deviatich veršov: ôsmich desaťslabičných a záverečného alexandrínu s pravidelnou dierézou po šiestej slabike.

Podobne o nepochopení ideálnych svetov uvažuje aj v liste Hurbanovi z 26. marca 1851: „Náš vek je primaterialistický a obmedzený k chápaniu týchto svetov. Ostatne myšlienke na vek nezáleží, len život jej nosiča je tragický, ktorý nachádza jednotlivcov k vyvedeniu veľkých úmyslov...“ (*Listy a denníky Mikuláša Dohnányho*. Ed. Rudolf Chmel. Martin : Matica Slovenská, 1971, s. 51).

¹⁵ VLČEK, Jaroslav: Revolúcia a reakcia. In: *Dejiny literatúry slovenskej*. Turčiansky Sv. Martin : Matica slovenská, 1933, s. 246.

¹⁶ CHMEL, Rudolf: Mikuláš Dohnány – život a dielo. In: *Slovenská literatúra*, roč. 14, 1967, č. 3, s. 257.

¹⁷ KOVÁČIK, Ľubomír: Dohnány Mikuláš. In: *Slovník slovenských spisovateľov*. Ed. Valér Mikula. Bratislava : Kalligram – Ústav slovenskej literatúry SAV, 2005, s. 131.

¹⁸ ŠMATLÁK, Stanislav: Doznievanie romantizmu. In: *Dejiny slovenskej literatúry II*. Bratislava : Národné literárne centrum, 1999, s. 121.

Dôsledne pritom dodržiava rýmovú schému abab bcbcc. Zaujímavé je i spojenie tejto veršovej schémy so žánrom dумы, odkazujúcim na starobylý slovanský kontext. O tom, že tento žánr bol Dohnányho básnickému naturelu vlastný, svedčí i jeho konštatovanie v recenzii Záborského *Žehier*, kde sa k dume okrajovo vyjadruje: „Dumať – znamená myslieť, premýšľať, vo vnútorných duše bôľoch hlboko pohrúženým byť.“¹⁹ Dohnányho *Dumy* sú v istom zmysle ambivalentné: Na jednej strane oslavujú krásu, lásku a život vôbec, na strane druhej sú elegickým spevom o nemožnosti dosiahnuť absolútno, výrazom romantickej túžby po neprítomnom, nedosiahnuteľnom. Napriek pozitívnemu prístupu do textu prenikajú romantické prejavy trúčlenia, „Sehnsucht“ po „vyšších svetoch“, romantické cnenie duše po jej domove.

V prvej stanze Dohnány tematizuje národ – rodinu v stave choroby. Zdôrazňuje však potrebu dostať sa z choroby, zo zakliatia („*Dlhá ver' pustej už smrti driemota*“) vlastnými silami, nie cudzou pomocou. Túto problematiku básnik detailnejšie rozvádza vo svojom denníku i v listoch, pričom neustále trvá na potrebe dôstojnosti národa, ktorý ju môže nadobudnúť len vďaka svojim schopnostiam a predpokladom, nie vďaka zásahu cudzieho, ktoré naopak pôsobí na domáci element negatívne až deštruktívne.²⁰ V nasledujúcich veršoch sa naznačuje odvrátenie zakliatia vďaka nebeskému pučeniu k životu prostredníctvom svetla. Vitalita prírody, neustále prúdenie, bujnenie, tvorenie a meniaci sa svet kontrastuje s božím pokojom.

Štvrtá duma privádza na scénu postavu anjela plačúceho na hrobe matky, letiaceho do čarovných krajín, k prameňom života a nádeje. Na tomto mieste sa v cykle po prvýkrát objavuje mýtická krajina, poskytujúca azyl nevinným, pre ktorých ako paralela božieho pokoja „*duša, srdce pokojným je rajom*“. Motív raja predstavuje jeden zo základných stavebných článkov Dohnányho odpútavania sa od reality a náhradného riešenia v únikovosti a je prejavom jeho silnej vôle k budovaniu útočiska, akéhosi súkromného azylu uprostred nepriaznivej skutočnosti: „Ja celý svoj život presnívam a v dumách strávim. Doma som sa oddal v domácnosti životu idylickému. Má tento život mnoho milého, príjemného. Príroda očarúva človeka, všetko je krásne, len ľudia sú špatní. Všade by mohli byť raje, keby ľudia chceli byť, keď nie anjelmi, tak aspoň naozaj *ľuďmi*.“²¹

¹⁹ DOHNÁNY, Mikuláš: Žehry Jonáša Záborského. In: *Dumy*. Ed. Rudolf Chmel. Bratislava : Tatran, 1968, s. 153.

²⁰ „Upovedomení synovia národa, stojaci u kostola vied, umenia a literatúry, vyslovujú povolenie slovenské, majú vystrihať národ pred zablúdením a utrácaním vznešených síl svojich živlami cudzinstva. Slovo pohľadov cieľ je *stráž držať nad národom slovenským* a priviesť ho na úslnie vyššieho, z predošlosti na prechádzajúceho a budúcnosť mu sľubovaného života vlastného: obracanie mysle na vlastnú jeho úlohu v človečenstve a na potrebu jeho pôvodného sa vyvinutia duchovného, čo sa dosiahne hľadáním vlastným duchom na svet a nájdением v sebe samom zárod vyššieho v budúcnosti života. – Medzitým slovenská myseľ na povrchnosti cudzie navyknutá, kochajúc sa iba v tom, čo citu a zmyslom lahodí, rozmar a vyrazenie pôsobí, hlbšie myšlienky nepozornosťou alebo nevšímavosťou dosť často prebehne, preskočí alebo prečítané – nestrovi“ (*Listy a denníky Mikuláša Dohnányho*. Ed. Rudolf Chmel. Martin : Matica slovenská, 1971, s. 60. List Hurbanovi, 9. apríla 1851).

„Národ sa musí svojou vlastnou vôľou určovať“ (tamže, s. 94, denníkový záznam z 3. mája 1851).

²¹ *Listy a denníky Mikuláša Dohnányho*. Ed. Rudolf Chmel. Martin : Matica Slovenská, 1971, s. 88. Denníkový záznam zo 17. októbra 1850.

Šiesta дума otvára sekvenciu tematicky spätú motívom spevu, poézie ako výrazu duše národa. Vychádza z predstavy prvotného poetického jazyka, ktorý je určujúci pre charakter národa, a preto duša určitého etnika žije podľa tejto koncepcie v piesni, v poézii.²² Duša nášho národa teda i v nepriaznivom období, v čase tisícročného zakliatia, počas bezvedomia národa prežíva v piesňach, pretože „v nich sa hlas tajný prírody ozýva / v nich sa život ducha zjavuje, ukrýva“,²³ až napokon ich sila zaúčinkuje aj na zakliaty národ, keď zasiahne vyššia moc. Piesne „čarovnými tónami“ totiž spieva (božia) príroda, a tým aktivizuje proces odklínania:

*ten, čo slávika sladkými hlasami
obdaril, šumom hory, húšte, rieky,
budí, tvorí v dušiach i spev večnoveký*²⁴

Oslavné idylické zobrazovanie prírody vytvára pomyselný kruh: Boh obdaril prírodu schopnosťou uchovávať národné spevy a zároveň podľa dobových teórií národné spevy sú ovplyvnené prírodnými špecifikami, pretože tie determinujú charakter národov. Príroda predstavuje „spojenie všetkých okrás tóne / v najslávnejšej ducha a duše záslone“.²⁵ Básnik vykresľuje prírodu ako „zastretie“ ducha a duše do nej rozpriestraných v intenciách kresťanskej predstavy o vtelení ducha do prírody. Básnik zdôrazňuje oba princípy, mužský i ženský, ktoré nadobúdajú prostredníctvom prírody svoju počiatočnú jednotu.

Deviata дума prináša explicitné vyznanie sa lyrického subjektu z jeho tendencie k opúšťaniu reálneho sveta a zo sklonov k vytváraniu si náhradných, alternatívnych svetov:

*Anjeli duše, čo ma vždy vediete
do ríše, ktorú ľudia snárstvom zovú?
Vy, pravda, že to skutočnosť, poviete,
a túžbu po nej budíte zas novú,*²⁶

Lyrický subjekt tak podlieha vábeniu romantických ilúzií a fantaziem, aby unikol z reality, z historickej epochy, ktorá je „časom nízkych ľudí“.

Desiata stanza bola pôvodne súčasťou listu z 24. marca 1851 adresovaného Emílii Jurkovičovej.²⁷ Lyrický subjekt v nej priamo priznáva slabosť pre romantické trýznenie

Podobne uvažuje aj 28. októbra 1850: „Kebych mal spôsob, vybral bych sa na cestu do krajín poludn. a západn. vidieť národy svetohistorické. Ale takto sa budem usilovať raje si v domácnosti stvoriť“ (*Listy a denníky Mikuláša Dohnányho*. Ed. Rudolf Chmel. Martin : Matica Slovenská, 1971, s. 89).

²² Takto uvažuje i v denníku 15. augusta 1851: „Génia národa spomínajú, ale nevedia čo a vlastne nič pod tým. Naša filoz. nie Aristoteles, Kant, Hegel, ale povesti, spevy, to je najhlbšia filoz. porek., z ktorej čerpať sa máme naučiť, chceme-li národu poslúžiť. Tam on žije celý, bo tam duchovné žitie jeho“ (*Listy a denníky Mikuláša Dohnányho*. Ed. Rudolf Chmel. Martin : Matica Slovenská, 1971, s. 101).

²³ DOHNÁNY, Mikuláš: Dumy. In: *Dumy*. Ed. Rudolf Chmel. Bratislava : Tatran, 1968, s. 116.

²⁴ DOHNÁNY, Mikuláš: Dumy. In: *Dumy*. Ed. Rudolf Chmel. Bratislava : Tatran, 1968, s. 116.

²⁵ DOHNÁNY, Mikuláš: Dumy. In: *Dumy*. Ed. Rudolf Chmel. Bratislava : Tatran, 1968, s. 117.

²⁶ DOHNÁNY, Mikuláš: Dumy. In: *Dumy*. Ed. Rudolf Chmel. Bratislava : Tatran, 1968, s. 117.

²⁷ *Listy a denníky Mikuláša Dohnányho*. Ed. Rudolf Chmel. Martin : Matica Slovenská, 1971, s. 49.

duše, podliehanie ilúziám a túžbam po „vyšších svetoch“, pretože sa mu tak môže pood-
haliť „tajomstvo sveta“, mystérium počiatku:

*Rád ja mám bóle, horkosladké túžby
čo bez prestania v duši plápolajú
bo oddanému do ich sladkej túžby
tajomstvá svetov, duchov odkrývajú²⁸*

Dohnány sa dotýka i úlohy poézie a zobrazuje idealizovanú exkluzívnu pozíciu bás-
nikov ako „vyšších poslov božstva“, ktorým sú prístupné tajomstvá sveta. Vďaka ich po-
ézii je duša „do vyšších svojich svetov prenesená“. Podstata poézie teda spočíva v trans-
cendentne, úlohou básnika je sprostredkovať kontakt s „vyšším svetom“ či dokonca
s Bohom. Protiváhou týchto schopností je však neustály nepokoj, trýznenie, bolesť a túžba
lyrického subjektu, subjektívne pociťované ako choroba, ktorej sa nedostáva liečenia.

Jedenásta duma ďalej rozvíja deskripciu krajiny ako inšpiratívnej sily, podnecujúcej
dušu k tvorbe, duša sa „do čistých zvukov vylieva“. Idylický opis čarovne pôsobiacej kra-
jiny je však narušený záverečným veršom štrnastej stanze: „ale pustý človek ku všetkému
živa.“²⁹ Týmto veršom opäť prehovára Dohnányho alter ego – negatívne naladený, vnú-
torne rozorvaný a prázdnotu pociťujúci subjekt. Možno usúdiť, že zrejme ide o autoštyli-
začné gesto motivované nenaplnenými citmi, pretože autor sa k podobným pocitom
prázdnoty priznáva v liste Emílii Jurkovičovej 21. novembra 1852: „Mrtvý a pustý je ži-
vot tento, keď v ňom niet duše, ktorá by ho obživovala a osladzovala; ľudia ako tône sa
prechodia, ako strašidlá sa stavajú duši o láske snívajúcej. Mrtvo a pusto okolo človeka
najmä preto, že myseľ nikde svoje svety nenachodí; všetko odporuje, všetko sa oproti
stavia a do boja vyvoláva mládenca nechtiaceho sa pokoriť zvykom pustým prázdnoty
každodennej.“³⁰ O prázdnote a nenaplnenosti píše aj v liste z 11. novembra 1851 Hurba-
novi: „Tá večná pustota, negácia v živote a jednotvárnosť na mňa veľmi zle pôsobí
a duch, ktorý by si chcel tieto okovy preraziť, nevie si podmaniť dumy a city náruživos-
ti.“³¹ Vylúčené preto nie je, že tieto prejavy majú hlbšiu motiváciu.

Pätnásta stanza prináša motív človeka ako tvorcu. Odkazuje na schlegelovskú myšlien-
ku, že je zbytočné a prekonané napodobňovať prírodu v zmysle imitácie (mimesis), a požia-
davku vytvárať „druhú prírodu“ prostredníctvom napodobňovania jej tvorivosti (poesis).
Autor v tomto koncepte stojí v pozícii tvorcu a uskutočňuje posvätný akt tvorenia. Imaginá-
cia totiž poskytuje možnosť transcendencie a spojenia s prírodným celkom. V tejto sekvencii
dokonca nachádzame akcentovanie dvoch estetických kategórií – krásy a vznešenosti:

*a jej mohutnosť v divých živloch čuje
a jej milosť kvietok mu zas javí³²*

²⁸ DOHNÁNY, Mikuláš: Dumy. In: *Dumy*. Ed. Rudolf Chmel. Bratislava : Tatran, 1968, s. 117.

²⁹ DOHNÁNY, Mikuláš: Dumy. In: *Dumy*. Ed. Rudolf Chmel. Bratislava : Tatran, 1968, s. 119.

³⁰ *Listy a denníky Mikuláša Dohnányho*. Ed. Rudolf Chmel. Martin : Matica Slovenská, 1971, s. 74.

³¹ *Listy a denníky Mikuláša Dohnányho*. Ed. Rudolf Chmel. Martin : Matica Slovenská, 1971, s. 45.

³² DOHNÁNY, Mikuláš: Dumy. In: *Dumy*. Ed. Rudolf Chmel. Bratislava : Tatran, 1968, s. 119.

Kým druhý citovaný verš predovšetkým motívom kvetov evokuje idylickú krásu, božiu lásku a milosť, jej protipólom je monumentálnosť exponovaná v živloch ako metafora vznešenosti, ale aj božej sily a hrozivého nekonečna. V poslednom verši tejto dумы sa objavuje novotvar *duchosvety*³³ vyjadrujúci „vyššie svety“, duchovnú či transcendentnú oblasť, ku ktorej sa upína pozornosť lyrického subjektu.

Vyčleňuje tri skupiny ľudí, orientovaných na odlišné hodnoty: hrdinstvo, láska a múdrosť, sám sa označí za vyznávača krásy. Krása pre neho pritom predstavuje jednotu prírody a ducha („z *tajných nákresov zotkaná dovedna*“). Krása (prírody) očarúvala ľudí už od prvopočiatku sveta a je v podstate morálnou kategóriou, pretože spočíva v „súzvuku“ dobra a pravdy.

Oslavou a definíciou krásy sa však končí pokojná ódická sekvencia a v devätnástej dume sa čitateľ konfrontuje s predstavou o jasnozrivosti poézie. Po oslovení neprajníkov poézie, ktorí ju chápú ako prejav rojčenia či snárstva, lyrický subjekt predostiera svoju predstavu o jej podstate:

*v piesni sa javí prorocko, tušenie,
pred ňou sa dejov odкрýva záclona,
v nej tichý pokoj i diel rachotenie;
ako hlas dumný raňajšieho zvona
nový deň ľudstvu predzvestuje ona.*³⁴

Exkluzívna pozícia básnika, ako už bolo naznačené, plynie z jeho schopností veštiť či prorokovať budúcnosť, zvestovať nový deň ľudstva. Ide o ambíciu dekodovať prvotný, resp. božský jazyk zakódovaný v predmetnom svete, v prírode, nahliadnuť do božieho plánu a „vidieť“ budúcnosť. Dohnány na vyjadrenie tohto aktu používa metaforu „odkrývania záclony“ ako poodhalenia tajomstva, zakúšania pravdy. Prorocká poézia pritom poukazuje na netušené bohatstvo a potenciál individuálnej subjektivity. Na vyjadrenie jej obrovskej sily sa využívajú exotické motívy ako „*ohne vulkána*“ či „*hučanie mora*“.³⁵

Lyrický subjekt odkazuje na premenu antickej civilizácie na kresťanskú, s poľutovaním zobrazuje trápenie „*spevcov západu*“, ktorí hnaní túžbou po duchosvete márne hľadajú pokoj. Vymenúva básnikov usilujúcich sa o pohnutie, prebudenie (Petrarca, Kollár, Byron, Mickiewicz), až sa napokon v 24. dume dostáva k podstate poézie a jej dejinnej úlohe:

*Pieseň sa vznáša nad chaosom sveta,
ako duch boží nad hmlistou pustotou,*

³³ Dohnányho básnický jazyk nevyužíva neologizmy v takej vysokej miere ako je to u S. B. Hroboňa alebo M. M. Hodžu, ale sporadicky sa vyskytujú – napr. substantíva *duchosvety*, *okaduch*, *striebrtoky*, *hromotresky*, adjektívum *večnoveský* atď.

³⁴ DOHNÁNY, Mikuláš: Dumpy. Ed. Rudolf Chmel. Bratislava : Tatran, 1968, s. 120.

³⁵ Na úlohu bdiaceho básnika zachrániť zakliatu krajinu poukazuje Dohnány i vo svojom denníku, keď opisuje sen z noci 12. júna 1851: „V tuhom sne zamorení odpočívajú ľudia, iba spevec spať nemôže, nesmie; on je na stráži postavený, ktorý i srdce v obeť duchovnosti priniesol a Sláve matke svojej do chrámu vstupuje“ (*Listy a denníky Mikuláša Dohnányho*. Ed. Rudolf Chmel. Martin : Matica Slovenská, 1971, s. 97).

*z nej život jarý, nádeja vykvetá,
deje sa rodia z jej tajných šepotov.*³⁶

Pieseň sa tu zobrazuje ako médium, v ktorom prežíva duch za nepriaznivých okolností, má obrovský životodarný, resp. oduševňujúci potenciál, umožňujúci tvorenie nového sveta. Je vlastne prostriedkom na uchovanie života, zabezpečenie (duchovného) prežitia v budúcnosti. Akcentuje sa magická schopnosť poézie zasiahnuť do reality, silou slova zmeniť chod sveta, resp. byť impulzom kozmogónie a vytvoriť dokonalejší variant sveta:

*Keď tá zahučí vekovou driemotou
zvukami svety nevidané tvorí,
kde mrak, pustota bývala s nemotou:
v nej čistá žiara slávy ľudstva zori,
lebo budúcnosť slovami hovorí.*³⁷

Túto sekvenciu zároveň možno považovať za ideové vyvrcholenie básnického cyklu. Završuje sa obrazmi vzkriesenia zakliatej krajiny silou slova, resp. zvukom piesne, ktorá tu pôsobí ako odriekanie zaklínadla, tajnej čarovnej formulky či božskej mantry. Tento obrodný zásah zmení budúcnosť celého ľudstva, zakliatych zbaví nemoty a nastúpi epocha slova. Nastáva spojenie predstáv o potenciáli pôvodného jazyka s prejavom nekonečnej božej múdrosti v podobe božieho plánu, ktorého súčasťou je i vyvolenosť Slovanov a ich predestinácia k veľkej dejinnej úlohe priviesť ľudstvo do epochy slova, do epochy, v ktorej vládne duchovný princíp.

Záverečné stanze predstavujú vyzývanie k premene, lyrický subjekt prehovára aj v mene svojich vrstovníkov, prekonáva izoláciu a vyjadruje pripravenosť jeho generácie na veľkú premenu, na príchod novej doby. Vrstovníkov prirovnáva k obrom, k prvotným ľuďom, ktorí vďaka sile pôvodného metaforického jazyka dokázali magicky zasahovať do reality a meniť ju. Záver skladby je postavený na základoch transcendentnej predstavy o božskom oduševnení sveta a završuje sa v anticipovaní príchodu „nových dejov“.

Básnická skladba je teda idylická i elegická súčasne, momenty vypätej subjektivity strieda absolutizácia ducha. Je ukážkou romantickej koexistencie tragického a idylického a výrazom romantickej túžby po neprítomnom, nedosiahnuteľnom, túžby romantickej duše po návrate na počiatok. Vyjadruje nemožnosť natrvalo preniknúť do „vyšších svetov“. Oskár Čepan skladbu charakterizoval ako elegické trúchlenie nad plynutím sveta, ktoré „potláča absolútne konštanty ‚duchovnej ríše‘“.³⁸

Básnická skladba Mikuláša Dohnányho *Dumy* si svojím charakterom vyžadovala aspoň stručný náčrt motiviky niektorých jeho ďalších básní. Považovali sme to za nevyhnutné predovšetkým kvôli skutočnosti, že *Dumy* predstavujú akúsi syntézu niekoľkých podôb Dohnányho básnenia a prinášajú aj celkom novú autorskú stratégiu. Príznačné je,

³⁶ DOHNÁNY, Mikuláš: *Dumy*. In: *Dumy*. Ed. Rudolf Chmel. Bratislava : Tatran, 1968, s. 122.

³⁷ DOHNÁNY, Mikuláš: *Dumy*. In: *Dumy*. Ed. Rudolf Chmel. Bratislava : Tatran, 1968, s. 122.

³⁸ ČEPAN, Oskár: Vizionár praxe Mikuláš Dohnány. In: *Slovenská literatúra*, roč. 38, 1991, č. 1, s. 19.

že pri analyzovaní jednotlivých typov Dohnányho textov sme sa nevyhli vymenúvaniu básnických autorít, ktorých diela pôsobili ako inšpiratívne impulzy. Popri menách A. Mickiewicza, J. Kráľa, A. Sládkoviča je nutné pripomenúť i Macphersonove *Ossianove básne*, ktoré Dohnány prekladal do *Slovenských pohľadov* a ktoré mohli ako typ vznešenej prírodnej poézie s ambíciou sprostredkovať tvorivú energiu prvotného ľudstva ovplyvniť i *Dumy*. Z uvedených skutočností plynie určitá neistota mladého básnika – umrel ako 27-ročný v stave letálnej katatonie, pravdepodobne ako následok nádoru na mozgu – nesamostatnosť a slabosť pre nadmernú akceptáciu či až adoráciu autorít.³⁹ V dôsledku tejto skutočnosti je jeho tvorbe vlastná istá miera ozvenovosti a eklekticismu.

Na druhej strane je však dielo Mikuláša Dohnányho priam ilustratívnym príkladom toho, ako sa básnik z pôdorysu konvenčnej romantickej poézie dostal k polohám vypätého romantického individualizmu a k mesianistickým prejavom. Na základe jeho tvorby možno podľa Oskára Čepana „načrtnúť proces, v ktorom sa na všeobecnom romantickom základe formoval jeden typ slovenskej mesianistickej poézie“.⁴⁰ Ukazuje sa totiž, že spoločným menovateľom viacerých mesianistických projektov je počiatkový titanizmus vzývajúci aktivitu na základe autonómnych rozhodnutí subjektu v mene celého spoločenstva. Keď sa titánsky čin ukáže ako nerealizovateľný, prípadne stroskotá, subjekt má tendenciu izolovať sa, pasívne meditoval v ústraní a očakávať príchod veľkej dejinnej zmeny. Tá však už nenastane vďaka autonómnemu rozhodnutiu subjektu, prípadne celého kolektívu, ale naplnením božieho plánu.

PRAMENE

DOHNÁNY, Mikuláš: *Dumy*. Ed. Rudolf Chmel. Bratislava : Tatran, 1968.

Listy a denníky Mikuláša Dohnányho. Ed. Rudolf Chmel. Martin : Matica slovenská, 1971.

LITERATÚRA

ČEPAN, Oskár: Vizionár praxe Mikuláš Dohnány. In: *Slovenská literatúra*, roč. 38, 1991, č. 1, s. 1 – 20.

ČEPAN, Oskár: Romantický „duch“ a Levoča. In: *Literárny archív*, 1975, č. 12. Martin : Matica slovenská, 1976, s. 15 – 28.

CHMEL, Rudolf: Mikuláš Dohnány – život a dielo. In: *Slovenská literatúra*, roč. 14, 1967, č. 3, s. 241 – 259.

KOVÁČIK, Ľubomír: Mytologický model dejín v literatúre slovenského romantizmu. In: *Studia Slovaca*. Zborník vedeckých prác členov Katedry slovenského jazyka a literatúry Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici. Banská Bystrica : Pedagogická fakulta UMB, 2004, s. 45 – 53.

KOVÁČIK, Ľubomír: Dohnány Mikuláš. In: *Slovník slovenských spisovateľov*. Ed. Valér Mikula. Bratislava : Kalligram – Ústav slovenskej literatúry SAV, 2005, s. 131.

KRČMÉR, Štefan: *Výber z diela IV*. Bratislava : Slovenské vydavateľstvo krásnej literatúry, 1955, s. 318.

ŠMATLÁK, Stanislav: Doznievanie romantizmu. In: *Dejiny slovenskej literatúry II*. Bratislava : Národné literárne centrum, 1999, s. 119 – 154.

VAJANSKÝ, Svetozár Hurban: Mikuláš Dohnány. In: *State o slovenskej literatúre*. Bratislava : Slovenské vydavateľstvo krásnej literatúry, 1956.

³⁹ Dohnányho fatálnu naviazanosť na autority si všimol Oskár Čepan. Pozri: Vizionár praxe Mikuláš Dohnány. In: *Slovenská literatúra*, roč. 38, 1991, č. 1, s. 2.

⁴⁰ ČEPAN, Oskár: Vizionár praxe Mikuláš Dohnány. In: *Slovenská literatúra*, roč. 38, 1991, č. 1, s. 8.

SUMMARY

Lubica Somolayova's study *Mikuláš Dohnány: Dumy* (Contemplative Elegies) interprets one of the most significant texts of the author, a representative of Romantic generation, a cycle *Dumy* (Contemplative Elegies). She characterizes it in the wider context of his literary works. She analyses also some other texts (poems *Improvizácia /Improvisation/* and *Sen /The Dream/*) inspired by romantic individualism and titanism. She mostly aimed at the poems with messianic motifs from the 40-tieth of the 19th century (*Slovo /The Word/*, *Zakliata krajina /Enchanted Country/*, *Syn Tatier /The Son of Tatras/*). They became a starting impulse for her interpretation of *Dumy* (Contemplative Elegies). She considers the text a symbiosis of several romantic tendencies. The work of Mikuláš Dohnány proves the fact that an initial titanism is a common denominator typical for several messianistic projects appreciating activity based on autonomous decisions of a subject made on behalf of the entire community. If the titanic act shows as non realisable, or it fails, the subject has a tendency to isolate, passively meditating in the shelter, waiting for an upcoming great historical change. The change does not come because of an autonomous decision of the subject, or the entire community, but in terms of messianistic concept, it can come true only through meeting God's plan.